

Ur *Zenit* nr 40 1975

Ingvar Johansson, E. Tommy Nilsson, Gunnar Olofsson

Socialdemokratin och arbetarklassen. Om reformismens grundvalar

Artikeln försöker analysera förhållandet mellan socialdemokratin och arbetarklassen. De resonemang som utvecklas anknyter främst till en svensk och skandinavisk verklighet. Den tes som utvecklas är att det starka (och långvariga!) socialdemokratiska inflytandet över och i arbetarklassen i första hand skall förstås utifrån en materiell grundval — utifrån hur medvetandeformer materiellt uppstår, skapas och återskapas. Med ”materiellt” menas här praktiker och inte mutor och indoktrinering. När kapitalismen ständigt återskapas, då är, det är tesen, det reformistiska medvetandet ”naturligt”. Den reformistiska ideologin bekräftas ständigt i skilda socialdemokratiska praktiker, och det är häri som reformismens styrka och övertygande kraft ligger. Det är först under speciella politiska förhållanden som reformismens ideologiska dominans i arbetarklassen kan brytas. Vi försöker peka på några förutsättningar för detta och tar också upp några klassiska kommunistiska strategier visavi socialdemokratin och arbetarklassen för att belysa våra resonemang. Men det blir ingen konkret analys eller vägledning — i bästa fall är vår artikel en förutsättning för en fördjupad diskussion kring reformismens och socialdemokratins fasta grepp om arbetarklassen.

För fem år sedan strejkade gruvarbetarna i Malmfälten: Svappavaara, Kiruna och Malmberget. Arbetarna formulerade sina krav vid sidan av de formella fackliga kanalerna, genomförde framgångsrika demonstrationer och stormöten, utsåg strejkkommittéer som ledde och samordnade kampen. Det var och upplevdes av många gruvarbetare som en islossning, som en öppning. Strejken utspelades i ett område med en sedan gammalt stark kommunistisk tradition, och många kommunister återfanns naturligt nog i strejkkommittén.

Vad fick då strejken för politiska konsekvenser i malmfälten? Det är nu lite olika i t.ex. Kiruna respektive Malmberget om vi ser till förhållandena i Gruvs avdelningar. I Kiruna har socialdemokraterna befast sitt grepp om avdelningen medan vpk:arna i Malmberget förmått fördjupa en del av strejkens lärdomar i konkreta fackliga ställningstaganden (som t.ex. avbrytandet av samarbetsformerna i höstas). Ett annat uttryck för politiskt-ideologiskt ställningstagande är ju röstande i val. Det slående var då för 1970 att socialdemokratin *stärkte* sin position i förhållande till Vpk i Malmfälten relativt sett. Det kom som en överraskning för många. I den här artikeln vill vi försöka visa varför det *inte* låg något överraskande eller underligt i detta.

Först kan vi peka på några drag i strejkens utveckling och avveckling. Det avgörande, för vår diskussion, var här den roll som LO och socialdemokratin på riksnivå, personifierad i Kurt Nordgren (vid denna tid LO:s vice ordförande) kom att spela i strejkkommitténs diskussioner och sättande av villkor för förhandlingarna med LKAB (och partivännen Arne S. Lundberg, chefen för LKAB).

De framgångar som strejken och förhandlingarna slutade med kom att uttryckas i och formuleras genom Nordgrens deltagande. Kraven kom s.a.s. att kanaliseras genom socialdemokratin. Den var representerad på alla sidor om förhandlingsbordet. Strejkens *utbrott* betydde, och förutsatte, ett avståndstagande från förhärskande handlingsmönster (den ”normala” fackliga och politiska rutinen). Dess upplösning, med den speciella form den tog sig genom Nordgrens centrala roll, innebar ett återvändande till gamla handlingsmönster, men i sådan form att socialdemokratin, paradoxalt nog, kom att gå stärkt ur striden. (Som striden i strejkkommittén visar var denna

utveckling inte automatiskt nödvändig och tvingande logisk.)

Med detta exempel som utgångspunkt kan vi närma oss den egentliga frågeställningen för vår text: hur uppstår, återskapas och vidmakthålls en socialdemokratisk ideologi i arbetarklassen?

Grundläggande för vårt perspektiv är arbetarklassens dubbla bestämning i ett kapitalistiskt samhälle. Den är å ena sidan den utsugna och undertryckta klassen, den som levererar mer-arbetet. Den är principiellt antagonistisk i förhållande till bourgeoisien och staten. Men å andra sidan återskapas den inom ramen för kapitalismen, dvs. inom kapital—lönearbetsförhållandet. Den tvingas fortlöpande att sälja sin arbetskraft till det pris den kan få ut. Dubbelheten i klassens situation återspeglas i att dess kamp på en gång både är kamp inom och en kamp mot den rådande ordningen. En dubbelhet som vi skall se går igen i dess organisationsformer.

Den socialdemokratiska ideologins förutsättningar

”Ideologiproduktionen”

En förståelse av arbetarklassens organisatorisk-politiska förhållningssätt förutsätter en viss förståelse av hur ideologi uppstår och en förståelse av det materiella momentet i densamma, dvs. att ideologi inte enbart är en uppsättning trosföreställningar och värderingar, utan fastmer institutionaliserade handlingsmönster som uppstått som svar på faktiska materiella situationer. Det finns en seglivad uppfattning att arbetarklassens ideologi blir borgerlig genom manipulation från den härskande klassens sida ideologin uppkommer enbart genom den indoktrinering som arbetarklassen utsätts för i massmedia och skola. Man kan säga att den här uppfattningen grundar sig på åsikten att det inte fordras något arbete för att *upptäcka* sanningen, men väl för att *dölja* den. Uppfattningen frodas t.o.m. sida vid sida med den leninistiska partiuppfattningen trots att denna grundar sig på den motsatta — och korrekta åsikten att det fordras arbete för att upptäcka sanningen. Arbetarklassen skapar inte spontant marxismen på samma sätt som den spontant skapar olika former av försvarsorganisationer mot den kapitalistiska utsugningen. Behovet av sådana organisationer är s.a.s. synligt, vilket däremot inte de grundläggande marxistiska sanningarna är.

Det klassiska exemplet på att ett system eller en struktur inte får identifieras med en beskrivning av hur systemet ser ut från en plats *inuti* systemet är solsystemet. Från vår position i systemet ser det *faktiskt* ut som om solen roterade runt jorden, istället för tvärt om. Det fordras teoretiskt arbete för att komma bort från den felaktiga uppfattningen att Jorden är universums centrum, och nå fram till den korrekta. Den felaktiga uppfattningen uppkom inte genom religiös indoktrinering, utan genom det spontana förlitandet på det synliga. Exakt detsamma kan sägas om samhällsliga strukturer. De ser ut på ett bestämt sätt från en bestämd plats *i* systemet/strukturen — och i den kapitalistiska strukturen ser det ut på ett sätt som i många avseenden gör att den korrekta helhetsbilden döljs. Det framstår t.ex. för arbetaren som om han får betalt för sitt arbete och inte för att reproducera sig som arbetskraft; eller annorlunda uttryckt, det ser ut som om kapitalisten köper arbete och inte arbetskraft, osv. Det gäller emellertid att se båda sidorna av saken. Det är inte bara så att systemet spontant ger en förvrängd bild av sig själv. Vissa saker är synliga i systemet, t.ex. att man kan kämpa/ förhandla om arbetets eller arbetskraftens pris, arbetsdagens längd, arbetets tempo, etc. Detsamma kan sägas gälla nyttan av kollektiv organisering av den här kampen. Det är först i detta sammanhang vi skall se den borgerliga/socialdemokratiska ideologin som ett *utarbetat* system för att desorganisera arbetarklassens kamp. Men denna aspekt av ideologin är sekundär.

Här bör två saker inskjutas. För det första: Det ovan sagda anger inte grunden för all ideologi,

utan bara för den som i fortsättningen kommer att kallas spontan, dvs. den som grundar sig på det ”synliga”. För det andra: Det sagda innebär inte på något som helst sätt att arbetarna skulle sakna förmåga att genomskåda det kapitalistiska produktionssättet, endast att för detta fordras teoretiskt arbete — man måste gå utöver det för arbetarna ”synliga”.

Med detta som bakgrund kan vi bättre förstå Lenins term spontant fackföreningsmedvetande. Behovet av kollektiv kamp (inte nödvändigtvis defensiv) inom det rådande produktionssättet blir mer eller mindre automatiskt synligt för arbetarna, men detsamma gäller inte behovet av ett socialistiskt produktionssätt. Det är därför det kommunistiska partiets främsta uppgift är att sprida socialismens idéer inom arbetarklassen. Detta innebär emellertid att arbetarklassens organisering i ett kommunistiskt parti blir en högst problematisk fråga. Det kan inte bli fråga om någon spontan organisering. Vad gäller socialdemokratiska partier har det ofta hävdats att de representerar det spontana fackföreningsmedvetandet, men den klassamarbetspolitik som nu är manifest och de stabiliseringsteorier som socialdemokratin omfattar gör denna åsikt ohållbar. Inte heller de socialdemokratiska partierna kan betraktas som arbetarklassens spontana partier. Det finns inget spontant arbetarparti!

Reproduktion av den socialdemokratiska ideologin

Vilka mekanismer är det då mer konkret som gör att den socialdemokratiska ideologin har en så stark, för att inte säga dominerande, position i arbetarklassen i t.ex. Sverige? Vår tes är att det inte i första hand beror på denna tankeforms ”inre” sammanhang och styrka (dess grad av systematik och logik). Dess övertygande kraft ligger i att den kontinuerligt bekräftas genom praktiken i den statliga och kommunala förvaltningen, i ”folkrörelserna” i allmänhet och i den fackliga verksamheten mera direkt. Den socialdemokratiska politiken *fungerar*, den ger resultat, i åtskilliga fall påtagliga och konkreta och därmed ”bekräftas” också den ideologi som föregår eller ackompanjerar den praktiska verksamheten. På ideologins område gäller, att får man rätt så har man rätt.

Vad menar vi här med ”bekräfta”? Låt oss ta exemplet med den fackliga aktiviteten. Det sätt varpå socialdemokratisk ideologi portioneras ut i den fackliga rörelsen är inte bara, eller ens i första hand, en fråga om fackliga kurser, Brunnsvik etc. (Dessa kan emellertid vara nog så viktiga för utbildandet av en kåranda och en cementering av en redan given samhällsuppfattning, liksom för utbildandet av individuella såväl som politiska aspirationer.) Själva det fackliga vardagsarbetet är spontant, ”naturligt” en ideologiproducerande praktik. Förhandlingar och samarbete fungerar och ger praktiska resultat. Samverkan mellan ”arbetarrörelsens politiska och fackliga gren” visar sig i fackligt inspirerade lagförslag etc.

Varför kommer den fackliga verksamheten att s.a.s. ”spontant” bekräfta och förstärka en socialdemokratisk ideologi? Det beror på de ramar vari facklig aktivitet har att verka. En fackförening är en organisation av arbetskraftssäljare och verkar inom ett kapital—lönarbetsförhållande. Som sådan är den fackliga verksamheten inskriven i det ständiga återskapandet av detta förhållande: den tillvaratar den ena, underordnande partens intressen. Men ramarna för den fackliga verksamheten, för den spontana fackliga ideologin, sätts av reproduktionens oundgängligen mycket snäva marginaler. Den fackliga kampen präglas av flera mål: kampen för arbete, kampen för arbetskraftens pris och kampen för arbetskraftens avlämnande (t.ex. arbetstid, arbetsvillkor i stort). Ramen sätts emellertid av *kampen för arbete*, för reproduktionen av arbetskraftens individuella bärare. Tågordningen kan exakt uttryckas i formeln: ”Hellre utsugen än arbetslös”.

Det är just dessa ramar — reproduktionsaspekten — för den fackliga kampen, som bildar övergången till och förbindelselänken med en utvecklad socialdemokratisk/reformistisk ideologi. På samma sätt bildar de kampmässiga inslagen — motsättningen mellan arbete/kapital — den

naturliga bron till den kommunistiska ideologin.

Den fackliga verksamhetens dubbelhet gör att fackliga ledare/kadrer visserligen kan vara reformistiska, ”högerbetonade”, men att de som sådana aldrig utgör ett socialdemokratiskt partis yttersta höger. (Det är nästan aldrig fackliga ledare som lämnar socialdemokratiska partier åt höger, som vid klyvningen av Labourpartiet 1931 när parlamentariker i mängd bildade en ”nationell regering”, eller för den delen när Erhard Jacobsen i Danmark bröt sig ur och bildade ”eget”.) När det gäller kommunistiska partier så är den fackliga kadern som regel den mer högerbetonade — ju mer, ju mindre partiets fackliga inflytande är.

Men förbindelsen mellan den fackliga kampen och en utvecklad socialdemokratisk ideologi (och politisk apparat) är inte från början given, eller överallt existerande. Den ekonomiska kampen kan existera vid sidan av och tämligen oberoende av ett politiskt helhetsperspektiv. Dvs. vi kan mycket väl få en situation med en radikal facklig kamp och politik som inte tar sig uttryck på det politiska planet. Ett exempel är den engelska fackföreningsrörelsen, med mycken kamp och militans i rent fackliga frågor, med många kommunister som fackliga aktiva och även som ledande kadrer, men på det politiska planet kommer denna radikalism inte till uttryck. En liknande situation finner vi i Danmark, som länge haft ett fackligt inflytelserikt DKP, men som inte ens i en påtaglig krissituation kommit närmare ett politiskt genombrott. Vi kan således mycket väl finna en åtskillnad mellan facklig och politisk radikalism (på samma sätt som leninismen mera allmänt pekar på den möjliga och ”spontana” åtskillnaden mellan facklig och politisk kamp).

Det som är karakteristiskt för de skandinaviska socialdemokratierna (den danska i mindre grad) är just sammanfogningen av den ”fackliga reformismen” och den politiska, statsförvaltande, reformismen. Den fackliga apparaten är socialdemokratins främsta instrument för ideologisk inkapsling av arbetarklassen. Nyckeln till den socialdemokratiska framgången i Sverige ligger i fackets disciplinering, underordning och stödjande/uppbyggande roll i förhållande till den socialdemokratiska politiken på statlig och kommunal nivå.

Den fackliga praktikens bekräftande är det centrala momentet i reformistisk ideologi.

En annan form av ”bekräftande” ligger i den kommunala politiska aktiviteten. Här inrymmer hundratusentals människor i mer eller mindre krävande förvaltningsuppdrag. Det centrala ligger förvisso inte i deras karaktär av avlönade ”knäck”. I den kommunala verksamheten bekräftas löpande den reformistiska ideologin om ”praktiska lösningar och små steg”.

De här två tunga praktikerna — det betyder inte att övriga ”rörelse”-engagemang skulle sakna betydelse, tvärtom — blir då själva den socialdemokratiska apparatens ideologiska grundsten, genom och i sitt ”bekräftande”.

Den fackliga och kommunala centraliseringen är ur detta perspektiv inte något obetingat gott ur socialdemokratisk synpunkt. Det visar sig också i de försök till återanknytning till dessa former som sker. Det rör sig å ena sidan om rådslags- och diskussionsgrupper inom parti och fack, å andra sidan förslag om utökad lekmannainflytande vid förvaltningen av kommunala institutioner, liksom i de krampaktiga återupplivningsförsöken från SSU:s sida av ”rörelse-traditionen”.

Alla dessa tendenser menar vi återspeglar vad som är den socialdemokratiska ideologins reella upprätthållande kraft: det bekräftande deltagandet i en förvaltande praktik — och en framgångsrik sådan. Men ”hotet mot socialdemokratien” ligger huvudsakligen inte i att antalet ”förvaltande deltagare” blir färre (även om det är viktigt): det ligger i den potentiella mot-sättningen mellan den spontana fackliga kampens förlopp och krav och den statsbärande politikens krav och innehåll.

Villkoren för att den fackliga kampen spontant skall låta sig förenas med en socialdemokratisk politik och ideologi ligger i utvecklingen av sysselsättningsgrad, reallöneutveckling och formen för förändring i arbetsbetingelserna. En disciplinerad, ”återhållsam” och reglerande fackföreningsrörelse förutsätter en ekonomisk tillväxt och reallönestegring. Den ekonomiska tillväxten är samtidigt en övergripande målsättning som får motivera den återhållsamma fackliga politiken (som inte lämnar utrymme för spontan facklig kamp och lokala initiativ).

En socialdemokratisk rationaliseringspolitik i förhållande till förkapitalistiska och förmonopolistiska företagsformer (småbönder, småhandlare etc.) samt undanröjande av hinder på arbetsmarknaden för arbetskraftens fria flytande, kan förstärka och förlänga en reallönestegringsfas. Men rörlighetspolitikens andra sida är förtidspensioner och arbetarmiljöer av typ Tensta, Bergsjön, Rosengård (med hyresutplundring av AMS-flyttad arbetarklass), den tekniska rationaliseringens andra sida är arbetshets och arbetsvård; stödet till de kapitalintensiva industrierna innebär färre jobb etc. Kapitalets utveckling ställer den fackliga kampen i ett nytt läge och det uppstår en klart bristande överensstämmelse mellan den spontana fackliga kampens krav och den socialdemokratiska politikens innehåll.

Då socialdemokratiens mål är den utvidgade reproduktionen av kapital/lönearbetarförhållandet kommer, i kollisionen mellan arbetarklassens krav, fackligt formulerade, och kapitalets krav på säkrade betingelser för kapitalackumuleringen, den senare tendensen att vara dominerande. Formeln för en framgångsrik socialdemokratisk politik har varit *föreningen* av dessa två tendentiellt motstridiga intressen. Vi kan få bevittna sammanstötningar mellan socialdemokratiska regeringar och fackföreningar, som t.ex. i England, i kampen rörande den antifackliga lagstiftningen häromåret.

Huruvida den objektivt föreliggande motsättningen mellan en socialdemokratisk politiks effekter för arbetarklassen och den fackliga kampens krav blir en realitet, är ett resultat av styrkeförhållandena inom fackföreningsrörelsen, graden av socialdemokratisk dominans. Det beror också på vilka alternativa politiska linjer och ideologier som föreligger i materiell form (dvs. som partier, politiska krafter, som kan anvisa en annan praktik, en annan politik). Ett kraftigare tillvaratagande av kapitalackumuleringens intressen visavi arbetarklassen yttrar sig ideologiskt som en kraftigare betoning av antingen en med politiken direkt överensstämmande ideologi (nationell enhet i krisen, ödesstund, folkhem, samma båt etc.) eller av en skenbart direkt motsatt, dvs. en radikal ideologi får ersätta handling, eller dölja en faktisk politik. Som exempel kan man nämna 60-talets jämlikhetsidéer sett i relation till Statsföretags bildande och förhållandet mellan den radikala utrikespolitiken i proklamatorisk mening och handels—tullpolitikens reala innehåll.

Sammanfattningsvis kan vi vad gäller den socialdemokratiska ideologin och dennas reproduktion säga:

1. Arbetarklassen tar inte ställning till teorier, utan till *praktiker*, såväl fackliga som ”politiska”.
2. Ideologin har en *materiell* grundval, och skall alltså i första hand inte förstås utifrån om den är logiskt sammanhängande eller inte.
3. Den rådande ideologin, och praktikerna utifrån denna, *bekräftas* kontinuerligt, dvs. arbetarklassen kan mer eller mindre ständigt se påtagliga resultat av den socialdemokratiska politiken.
4. Denna bekräftelse innehåller ett *självuppfyllande* moment. Om man t.ex. anser att generalstrejk inte lönar sig motarbetar man generalstrejken och så visar det sig att generalstrejk inte lönar sig. Det gäller alltså i konkreta frågor att kunna ”förutspå” och få rätt.

Socialdemokratin — ”den tvåhövdade hydran”

Ett slående drag hos alla de stora socialdemokratiska partierna är uppdelningen i en vänster- och en högerflygel. Vänsterflygeln kan sägas representera just det spontana fackföreningsmedvetandet, eller om man så vill en förpolitisk reformism, medan högerflygeln står för den teoretisk-politiskt utarbetade reformismen, vilken med nödvändighet innebär omfattandet av någon borgerlig ekonomisk teori — må den emanera från Keynes eller Assar Lindbeck.

Det väsentligaste i förståelsen av socialdemokratin är insikten att dessa två flyglar inte alls är förenade i en ohelig allians, utan tvärtom båda två utgör nödvändiga beståndsdelar i socialdemokratin. Beroendet kan förstås på följande sätt. Antag att en organisation som uteslutande är grundad på det spontana fackföreningsmedvetandet växer sig stark och blir en betydande maktfaktor. Vad händer då? När organisationen inte är alltför stark kan den slåss för arbetarnas intressen utan att bekymra sig om hur helheten fungerar, men när den blir starkare uppstår möjligheten att man medvetet eller omedvetet åstadkommer en kris i hela systemet. Man tvingas skaffa sig en teoretisk helhetssyn. Och här är alternativen två, antingen blir man kommunistisk och revolutionär, eller så utformar man en teoretisk-politisk reformism eller lierar sig med en grupp som har en sådan. Vänsterflygeln skapar sig en högerflygel. Antag å andra sidan att en liten teoretisk-politisk socialdemokratisk organisation efter mycken möda skaffar sig en klassbas i arbetarklassen. Då händer följande. Den teoretiska helhetssynen kan inte helt ta död på det spontana fackföreningsmedvetandet, men eftersom helhetssynen ibland fordrar ett klassarbete som är så långtgående att det kommer i konflikt med det spontana fackföreningsmedvetandet har vi återigen fått ett parti med två flyglar. Högerflygeln har skapat sig en vänsterflygel.

Det nyss sagda är inte avsett att beskriva hur socialdemokratiska partier har uppkommit, utan att illustrera de två moment som med nödvändighet finns i varje stort socialdemokratiskt parti. Normalt utgör det spontana fackföreningsmedvetandet inte en egen ideologi utan bara en ingrediens i en ideologi, och i realiteten var i de flesta länder den spontana kollektiva organiseringen av arbetarklassen intimt sammanflätad med en partiorganisering, vilken sedan sprack i en socialdemokratisk och en kommunistisk del. Det kan dock sägas att England i förvånansvärt hög grad exemplifierar det ovan beskrivna ideella fallet. Labour uppkom genom en sammanslagning av en facklig rörelse grundad på det spontana fackföreningsmedvetandet och små teoretisk-politiska socialdemokratiska organisationer.

Varje socialdemokratiskt parti med ordentlig förankring i arbetarklassen innehåller alltså på det mest abstrakta planet två moment, en vänsterflygel och en högerflygel. ”Vänstermomentet” är påtagligare i den fackliga grenen, och allt påtagligare ju längre ner i den fackliga hierarkin man kommer. Detta av naturliga skäl, om man ser det i ljuset av vad vi tidigare sagt. ”Högermomentet” är påtagligare bland partiets — i ordets egentliga mening — byråkrater, dvs. personer en bit upp i den statliga och kommunala förvaltningen. Detta av lika naturliga skäl. Deras position tvingar dem på ett annat sätt att ta ställning till helhetsperspektiv. (Till detta måste naturligtvis fogas deras betydande materiella förmåner och välstånd jämfört med arbetarklassens.)

I och för sig behöver man inte se det så att en enskild socialdemokrat representerar antingen högermomentet eller vänstermomentet. De effektivaste socialdemokratiska ledarna torde vara de som internaliserat båda momenten och i sig själva uppvisar partiets personlighetsklyvning. Det kan vara skäl att nämna att de båda pragmatikerna Harald Wilson och Olof Palme båda härstammar från socialdemokratin vänsterflygel. Det väsentliga i det här sammanhanget är att socialdemokratin agerande i olika konjunkturer till stor del kan förstås som förskjutningar mellan höger- och vänstermomenten. I vissa konjunkturer råder harmoni, i vissa blir spänningen

mellan momenten stark och i vissa till och med så stark att partiet kan sprängas.

Socialdemokratin uppvisar på det ideologiska området en egenhet som blir förstälilig när man sett det ömsesidiga beroendet mellan höger- och vänsterflygeln. Alla partier tvingas naturligtvis modifiera sin ideologi allteftersom kapitalismen och förhållandet mellan den representerade klassen (skiktet) och staten förändras. Vissa socialdemokratiska partier, t.ex. det svenska, uppvisar emellertid svängningar som tycks gå långt utöver vad som vore naturligt. Från början kallade sig det svenska partiet marxistiskt. I slutet av trettioalet hävdade Tingsten — korrekt — att detta s.a.s. var ren ideologi. I praktiken var partiet inte alls marxistiskt. På femtioalet tog man officiellt avstånd från marxismen, och sedan dess har partiet haft ungefär lika lite ideologisk systematik som Centerpartiet.

Man har gjort små trevande försök att göra ideologiska system av Keynes och socialliberal planhushållning, men inget har slagit rot och nu försöker man för tillfället på nytt slå an marxistiska tongångar. Det socialdemokratiska ideologiproblemet grundar sig på att partiet antingen måste visa upp rent borgerliga teorier (högerflygeln) eller en avsaknad av långsiktig strategi (vänsterflygeln). Mycket påtagligt kunde man se denna motsättning på SAP:s kongress 1972. Där löstes problemet med hjälp av bedrägeriets grundläggande princip: ”ju fräckare desto enklare”. Man åtskilde helt från varandra en näringspolitisk rapport med konkreta förslag och en jämlikhetsrapport som saknade konkreta förslag, men talade om hur ett bra samhälle borde se ut.

Att den motsägelsefulla enhet som socialdemokratin utgör trots allt under långa perioder kan uppvisa ett stort mått av inre harmoni har fortfarande på det mest abstrakta planet — att göra med den relativa självständigheten mellan den politiska och den ekonomiska nivån. Denna relativa självständighet kan på ett enkelt sätt illustreras av den svenska socialdemokratins utrikespolitik. Samtidigt som man har givit materiellt stöd i form av gåvor till FRELIMO och PAIGC, så har man underlåtit att ingripa mot svenska investeringar som stöttade den portugisiska kolonialismen. Samma sak gäller den relativt omfattande hjälpen till Nordvietnam sett i relation till medlemskapet i Världsbanken. Det går s.a.s. att hålla sig till vänster på den politiska nivån samtidigt som man håller sig till höger på den ekonomiska. Ett faktum som kan fördunkla motsättningen mellan socialdemokratins båda flyglar, och som skickligt utnyttjats av den svenska socialdemokratiska ledningen.

Den tidigare abstrakta bilden av vänster- och högermomenten kan nu konkretiseras. På den politiska nivån yttrar de sig i ställningstaganden till frågor som materiellt stöd till och erkännande av befrielseörelser, deltagande i militärallianser, demokratifrågor och synen på EG. Vad som är höger och vänster i dessa frågor torde inte utgöra något problem. Vad däremot gäller den ekonomiska nivån så är en höger-vänsteruppdelning mera problematisk. Den klassiska karakteristiken av socialdemokratin säger att den ingriper i fördelningen av produktionsresultatet men inte i själva produktionsprocessen, men denna karakteristik får uppenbarligen inte hårdtras. Statsbärande partier tvingas till ingripanden också i produktionsprocessen. Under 50- och 60-talen vann den s.k. konkurrensmodellen (= eliminera marknadsstörningar, driv varje företag och affärsverk efter vinstprincipen) insteg i den svenska socialdemokratin. Hyresregleringen skulle avskaffas, AMS och diverse bidrag skulle eliminera ”ortsbundenhet” och ”yrkeströgrörlighet”, SJ skulle inte subventioneras. Här kan man urskilja en högerlinje, förespråkandet av konkurrensmodellen, och en vänsterlinje, förnekandet av densamma. Detta illustrerar ett allmänt drag. På den ekonomiska nivån består den socialdemokratiska vänsterpolitiken i ett negerande av högerpolitiken som inte är sammankopplat med en positiv helhetssyn. Vänstern kommer att stå för en ”punktpolitik”. Detta visar sig tydligt i dess socialiseringskrav. Kraven är inte insatta i en socialistisk strategi, utan är just punktsocialiseringar som i bästa fall kan underlätta vidmakt-

hållandet eller förbättrandet av arbetarklassens levnadsstandard i det kapitalistiska systemet. (Oftast genom att socialiseringen ifråga effektiviserar det nationella kapitalet som helhet.) Karaktären av punktpolitik är också tydlig i de senaste årens prisstoppspolitik. Prisstoppen är medvetet tillfälliga.

Den ovan beskrivna negativa karaktären, eller punktkaraktären, hos vänsterpolitiken på den ekonomiska nivån gör att vänsterpolitiken på denna nivå är svårare att få ”syn” på än den är på den politiska nivån, där den å andra sidan ofta är mycket lätt att urskilja. Detta utgör en del av förklaringen till det faktum att socialdemokratin rubbas så lite av rent ekonomiska kriser.

Arbetarklassens dubbelhet i förhållande till kapital/lönearbetsförhållandet kommer således till uttryck också inom socialdemokratin, i dess höger- och vänsterflyglar. Det kan som vi ovan hävdade komma till uttryck i en förskjutning mellan ”politik” och ”ekonomi”. Ser vi socialdemokratin som en organisatorisk förmedling av förhållandet mellan arbetarklassen och den rådande statsmakten, kan vi säga att vänstermomentet ligger närmare kampen för klassens intressen, medan högermomentet svarar mot statens roll av garant för reproduktionen av produktionsförhållandena. Det är häri som resonemangen om skillnaden mellan socialdemokratin ”ledare” och ”massor” skulle kunna ha en grund, nämligen i den mån som ”ledningen” är bärare av statens reproduktionsgaranterande roll medan ”medlemmarna” självfallet står för kampen för klassens intressen. Men den skiljelinjen kan lika väl gå inom ledargruppen. Så var t.ex. fallet i fråga om införandet av arbetsmarknadslagarna i England under Wilsonregeringens förra period, där regeringen och partiet stod på ena sidan, medan fackföreningsrörelsens majoritet stod på den andra. Avgörande för denna klyvnads möjlighet och framväxt är kapitalets utveckling, de betingelser under vilka det kan tillväxa samt vilken politik som socialdemokratin ledning och fackföreningsledarna bedriver i förhållande till detta.

På den abstraktionsnivå vi befinner oss kan vi se grunden till vissa möjliga kommunistiska praktisk-politiska felbedömningar av socialdemokratin: a) Man ser bara på den ekonomiska nivån och får därför svårt att urskilja både en vänster- och en högerflygel inom socialdemokratin. Denna kommer att jämföras med borgerliga partier. b) Man ser att det finns en vänster- och en högerflygel, men man håller inte isär den politiska och den ekonomiska nivån och kommer därför att grunda sina bedömningar utifrån den nivå — den politiska där flyglarna klarast skiljer sig. Man kommer inte att lägga märke till vänstersocialdemokratin begränsningar — man överskattar vänstersocialdemokratin. c) Man ser att det finns en höger- och en vänsterflygel, men inte deras ömsesidiga beroende, utan hoppas på en framtida partisprängning som ger upphov till ett både *stort och stabilt* vänstersocialdemokratiskt parti, med vilket man då tänker sig kunna ha organiserat samarbete.

Kommunisterna, socialdemokratin och arbetarklassen

Det specifika i de socialdemokratiska partiernas förhållande till arbetarklassen är att deras klass-samarbetspolitik under vissa betingelser med nödvändighet kommer i konflikt med det spontana fackföreningsmedvetandet. Det specifika i de kommunistiska partiernas förhållande till arbetarklassen är att deras politik går utöver det spontana fackföreningsmedvetandet. De är bärare av ett framtida produktionsätt. På det abstraktionsplan vi befinner oss innebär detta att det inte finns någon grund för en uppdelning av partiet i flyglar analogt med det socialdemokratiska partiets. Men det bör kanske också påpekas att detta på ett konkretare plan är fullt möjligt. I vissa situationer kan också kommunistpartier tvingas föra en politik som kommer i konflikt med det spontana fackföreningsmedvetandet. I vissa ”nästan revolutionära” situationer vill borgarklassen ha strejker för att skapa oro och bryta arbetarklassens allianser och förbindelser med andra

klasser och skikt.

Den här egenheten i förhållandet mellan kommunistpartierna och arbetarklassen gör samtidigt att det på det här abstraktionsplanet inte finns så mycket att säga om kommunistpartierna. Man kan bara formulera kommunistpartiernas allmänna problem: hur skall klyftan mellan marxismen och det spontana klassmedvetandet överbryggas? En fråga som i dag måste kompletteras med frågan om hur arbetarklassen kan "avsocialdemokratiseras". Det bör understrykas att detta är två frågor. En avsocialdemokratiserad arbetarklass blir inte automatiskt kommunistisk.

Mot bakgrund av de åsikter vi fört fram om förhållandet och förmedlingsmekanismerna mellan arbetarklassen och de stora socialdemokratiska partierna skall vi se lite på några olika strategiska synsätt på socialdemokratin som funnits och finns från de kommunistiska partiernas sida. Vi skall se på a) den s.k. klass-mot-klasspolitiken under Kominterns tredje period 1928-34, b) den folkfrontspolitik som i Frankrike under 1934 började användas som försvar mot fascismen, och c) STAMOKAP-strategin, eller teorin om den *avancerade demokratin*, dvs. en *offensiv* folkfrontspolitik för att uppnå något slags förstadium till socialism där kapitalism råder men trots detta monopolens makt är bruten. Det bör poängteras att vi här inte strävar efter en fullständig förståelse för respektive linjer, ty de är också förknippade med olika synsätt på statsapparaten och på behovet av klassallianser.

Klass-mot-klasspolitiken

Mot bakgrund av den annalkande 30-talskrisen och den möjlighet till "revolutionärt uppsving" som antogs föreligga i samband med krisen företogs i Komintern en skärpt hållning gentemot både socialdemokratins vänsterflygel och "högeravvikarna" inom kommunistpartierna. Med Stalins ord såg man uppgiften som "... att skärpa kampen mot socialdemokratin och framför allt dess 'vänsterflygel', som är kapitalismens sociala stöd . . . Härav kommunisternas så kallade nya taktik i fackföreningarna." (Ur *Teori och Praktik*, J. Stalin s. 203.) Denna nya taktik i fackföreningarna tog sig bl.a. uttryck i bildandet av RFO (Röd facklig opposition), och i en våldsam propaganda där man "avslöjade socialfascisterna", dvs. de socialdemokratiska ledarna. Den nya taktiken innehöll alltså två moment, dels skulle man på det organisatoriska planet skapa aktionsenhet — "enhetsfront underifrån" — med de socialdemokratiska arbetarna, dels skulle man på det ideologiska planet gå till våldsamt angrepp mot de socialdemokratiska ledarna. Det senare momentet rådde man ju över helt själv, och det fullföljdes till punkt och pricka. Det första momentet däremot var naturligtvis beroende också på de socialdemokratiska arbetarna, och det misslyckades nästan helt. Den förda politiken kan teoretiskt motiveras på två olika sätt, vilka det finns skäl att hålla isär. Båda motiveringarna förutsätter dock att man helt kan eliminera det socialdemokratiska partiets inflytande i arbetarklassen.

1) Den första motiveringen, vilken ligger närmast de faktiskt givna motiveringarna, grundar sig på den felaktiga syn på ideologi som vi beskrev i början av artikeln. Man tror att sanningen medvetet måste döljas av någon för att arbetarna skall stödja socialdemokratin. Tror man att ideologi uppkommer på det här sättet, så tror man naturligtvis också lätt att en socialdemokratisk ideologi kan raderas och ersättas med en kommunistisk med hjälp av en ihärdig propaganda. Man kommer att våldsamt överskatta partipropagandans roll. Att den här motiveringen spelade en framträdande roll kan utläsas ur allt talet om hur "socialdemokratins fraseradikalism lurar arbetarna". Man kan också utläsa det ur det faktum att taktikens misslyckande under en viss period bara togs som intäkt för att propagandan måste göras fränare och intensifieras.

2) Det finns också en annan motivering, och den fanns säkert med som ett underordnat moment, vilken grundar sig på en vettigare uppfattning om hur ideologi fungerar. Man har insett att

kritiken av den socialdemokratiska ideologin inte upphäver denna med mindre än att *grundvalarna* för ideologin redan är eliminerade. Grundvalarna får här naturligtvis inte uppfattas som liktydiga med diverse propagandaapparater, må det vara kyrka, skola, massmedia eller socialdemokratisk partipropaganda, utan som liktydiga med möjligheten av en överensstämmelse respektive icke-överensstämmelse mellan det spontana fackföreningsmedvetandet och den socialdemokratiska politiken. Och för att upprepa — det spontana fackföreningsmedvetandet skapas inte av några propagandaapparater.

I så måtto som den här motiveringen utgjorde grunden för politiken gentemot socialdemokratien under den tredje perioden, så måste den ha inbegripit åsikten att den ekonomiska krisen skulle komma att slå undan grundvalarna för den socialdemokratiska ideologin. Och med dessa grundvalar undanslagna så skulle det vara möjligt att samtidigt både göra gemensamma aktioner med de socialdemokratiska arbetarna och hårt angripa de socialdemokratiska ledarna, ”socialfascisterna”.

Det faktum att klass-mot-klasspolitiken så kapitalt misslyckades innebär att det måste vara något fel i *båda* motiveringarna. Den första motiveringen grundar sig, som vi redan påpekat, på en felaktig uppfattning om hur ideologier uppstår och reproduceras, men var är felet i den andra? Såvitt vi förstår är den enda möjliga slutsatsen den att åsikten att en ekonomisk kris automatiskt skapar en icke-korrespondens mellan det spontana fackföreningsmedvetandet och den socialdemokratiska politiken helt felaktig. Att felet ligger här är också i överensstämmelse med våra tidigare påpekanden att socialdemokratien drar nytta av den relativa självständigheten mellan den ekonomiska och politiska nivån, och att man alltså inte oförmedlat kan gå från den ekonomiska nivån till det partipolitiska organisationsfältet.

Mot bakgrund av det sista avsnittet kan det ju vara intressant att fråga sig hur man inom Komintern förklarade misslyckandet med den förda politiken. Följande påstående av Dimitrov torde vara ganska representativt: ”Man underskattade den kraft som ligger i massornas traditionella samband med sina organisationer och ledningar, och när massorna inte genast slet dessa band, började man behandla dem lika skarpt som man behandlade deras reaktionära ledare.” (*Enhetens och folkfrontens problem*, Dimitrov s. 83.) Man förklarar alltså misslyckandet med arbetarklassens traditionsbundenhet eller, om man så vill, organisationsbundenhet. Förklaringen har mera karaktär av skenförklaring av typen ”man somnar av sömnpiller därför att de är sömngivande” än av verklig förklaring. De socialdemokratiska arbetarna förblev socialdemokrater därför att de förblev socialdemokrater! Till yttermera visso blir det med den här ”förklaringen” obegripligt varför man hade de relativa framgångar man hade. Man borde enligt förklaringen inte haft några alls. Men faktum är att i de flesta västeuropeiska länder, speciellt i Tyskland, så blev politiken framgångsrik inom ett skikt, de arbetslösa. Vad som egentligen skall förklaras är alltså varför de som hade arbete var ”traditionsbundna” och varför de som var arbetslösa inte var det. Bättre formulerad låter frågan som den tredje perioden ställer på följande sätt: Varför resulterade 30-talskrisen i en icke-korrespondens mellan spontant fackföreningsmedvetande och socialdemokratisk politik bland de arbetslösa men i korrespondens bland dem som hade arbete?

Den defensiva folkfrontspolitiken

Den politik som efterträdde klass-mot-klasspolitiken hade den defensiva målsättningen att stoppa fascismen. Med den nya politiken förväntade man sig liksom med den gamla att få till stånd gemensamma aktioner med socialdemokratiska arbetare på basplanet. Det som skiljer politiken från den tidigare är att man nu försökte få till stånd organisatoriska överenskommelser med den

socialdemokratiska ledningen, vilket naturligtvis innebar att man fick hålla inne med kritiken av denna. Dimitrov formulerade linjen på följande sätt: ”För att trygga arbetarna vägen till aktionsenhet måste man ... sträva efter att uppnå både kortfristiga och långfristiga överenskommelser om *gemensamma aktioner med socialdemokratiska partier, reformistiska fackföreningar och de arbetandes övriga organisationer* mot proletariatets klassfiender. Härvid måste uppmärksamheten riktas på att utveckla *lokala massaktioner, som genomföres av de undre organisationerna* på grundvalen av lokala överenskommelser.” (Dimitrov, s. 34.)

Den förändrade strategiska synen på det socialdemokratiska partiet var förknippad med åtminstone tre saker: 1) den nämnda betoningen av ”traditionsbundenheten”, 2) insikten att socialdemokratins klassbas förhindrade det att bli ett rent fascistiskt parti, 3) insikten att frågan inte stod antingen—eller, fascism eller socialism. Detta möjliggjorde en politik där frågan om hur man skulle avsocialdemokratisera arbetarklassen intog en undanskymd plats. Problemet hur man får arbetarna till kommunister utan att man ordentligt angriper det socialdemokratiska partiet var inte precis dagsaktuellt och bearbetades inte teoretiskt.

Stamokap-strategin

Bland företrädarna för Stamokap-strategin kan man inte hitta något klart formulerat strategiskt synsätt på de socialdemokratiska partierna, men följande synsätt finner stöd i ganska mycket av vad de skriver och säger. De gör en skarp åtskillnad mellan ledarna i det socialdemokratiska partierna och resten. (Se här t.ex. Hilding Hagberg et consortes kritik av VPK:s partiprogram inför kongressen 1972.) Trots den fundamentala olikheten i Stamokap-strategin och klass-mot-klasspolitiken så tycks båda förutsätta ett rent manipulatoriskt förhållande mellan ledare och massa. Den senare politiken grundade sig på en helt felaktig uppfattning om hur socialdemokratisk ideologi skapas och reproduceras, och åtminstone Antti Kasvio som ju framträtt som teoretisk uttolkare av Stamokap-teorin — tycks ha samma felaktiga uppfattning, om än med den skillnaden att han menar att *tidigare* så uppstod borgerlig ideologi spontant i arbetarklassen, men att detta helt förändrats i och med uppkomsten av stats-monopolistisk kapitalism och socialistiska stater. ”Denna utveckling betyder att den statsmonopolistiska kapitalismen inte längre i samma utsträckning som tidigare kan förlita sig på den borgerliga ideologins spontana uppkomst, inflytande och förstärkning bland massorna. Tvärtom befinner sig den imperialistiska ideologin i en djup kris.” (*HfKS* 2-3/73 s. 36.)

Trots denna likhet i synsätt med den tredje periodens så tycks Stamokap-teoretikerna inte anse att man kan radera ut det socialdemokratiska partiet, utan att man tvärtom skall ha organiserat samarbete med det (jfr Frankrike). Skall detta gå ihop teoretiskt måste de antagligen laborera med begreppet ”traditionsbundenhet”. De kan då säga följande: På grund av sin traditionsbundenhet kommer inte arbetarna att lämna socialdemokratien; man kan endast räkna med att de rensar ut högerelementen, dvs. den nuvarande ledningen, ur partiet. Det vänster-socialdemokratiska parti som då uppstår räknar man så med att ha organiserat samarbete med. På detta sätt kan man alltså lyckas med att förena tredje periodens synsätt med folkfrontsperiodens.

Summering

Relaterar vi denna genomgång till de tre principiellt åtskilda praktisk-politiska felbedömningar av socialdemokratien som vi urskilde, kan följande sägas: Klass-mot-klasspolitiken grundade sig på en felaktig uppfattning om hur ideologi fungerar och/eller en överbetoning av den ekonomiska nivån som gjorde att man inte klart kunde se innebörden i socialdemokratins uppdelning på en höger- och en vänsterflygel partiet jämfördes med ett borgerligt parti. Stamokap-strategin tycks

också ha en felaktig uppfattning av styrkan och funktionssättet hos de mekanismer som upprätthåller den socialdemokratiska ideologin. Dessutom tycks den helt ha missat det ömsesidiga beroendet mellan de två flyglarna i de stora socialdemokratiska partierna, och tycks hoppas på det stora ”rena” vänstersocialistiska partiet. Man kan kanske också säga att den ser både vänster- och högerflygeln, men inte lyckas hålla isär den politiska och den ekonomiska nivån och därför inte ser vänstersocialdemokratins begränsningar. Här uppstår dock frågan om inte vänstersocialdemokratins begränsningar är Stamokap-strategins egna. För båda blir på den ekonomiska nivån strategin ”punktpolitik”.

Som vi sett så kretsar teoretiskt de här felaktiga synsätten kring begreppsparet ledare—massa och begreppet traditionsbundenhet eller organisationsbundenhet, och vår åsikt är att dessa begrepp är olämpliga som utgångspunkt för en diskussion av de socialdemokratiska partiernas förhållande till arbetarklassen. Vår förhoppning är att den här artikeln kan utgöra grund för en ny diskussion om hur socialdemokratin kan angripas. Vi har inga färdiga recept, men vi skall avslutningsvis kasta fram några anvisningar om vad vi anser vara i samklang med den abstrakta — men nödvändiga — karakteristiken av ideologiproduktion och socialdemokratin som vi hittills givit.

Avslutning

Kommunistpartierna har med jämna mellanrum hävdade att socialdemokratins kris är nära förestående. Denna kristeori har varit och är baserad på en ekonomistisk tolkning av marxismen. Man drar långtgående slutsatser om den ideologiska nivån utifrån fenomen på den ekonomiska. Man bortser från den väldiga ideologiproducerande kraft som skapas av kapitalismens ständiga återskapande, och ser istället borgerlig ideologi som ett yttre (pålurat, manipulerat) förhållande. En kris i det ekonomiska systemet tros direkt leda till en kris för det socialdemokratiska partiet. Men istället för att tala om socialdemokratins eller reformismens kris borde man tala om en kris i marxismens förståelse av reformismens grundvalar.

Nu kan emellertid invändas att om kommunister tidigare haft alltför lätt att förutspå kris för socialdemokratin, så tycks vi nu ha hamnat i den motsatta extremen. Socialdemokratin förefaller oövervinnerlig. Dess ideologi tycks alltid kunna bekräftas i praktiken. Dess skapande och återskapande förefaller ödesbestämt. Det verkar inte finnas några möjligheter för den kommunistiska rörelsen att göra inbrytningar i arbetarklassen i länder där socialdemokratin är stark som t.ex. i Sverige och där den politiska konjunkturen är relativt stabil. Man tycks vara tvungen att sätta sig ner och bara vänta på den revolutionära situationen.

Detta intryck beror på att vi i huvudsak hållit oss på ett mycket allmänt plan; vi har velat visa en ”stillastående” kapitalism för att lättare kunna åskådliggöra de grundläggande mekanismer genom vilka den socialdemokratiska ideologin verkar. Går vi till ett konkretare plan vi sätter systemet i rörelse — visar det sig emellertid att utvecklingen inte är så ödesbestämd.

Den konkreta kapitalismen utvecklas ojämnt. En bransch expanderar, en annan går bakåt; en geografisk region avfolkas, en annan överbefolkas; en åldersgrupp slås ut, en annan får relativt bra betalt; ett kön eller en ras gynnas på den andras bekostnad etc. Det är denna *ojämna utveckling* som skapar grunden för en politik som kan bryta loss stora grupper människor ur socialdemokratins grepp. Vi kan se hur det italienska och det finska kommunistpartiet under 40-talet plötsligt mobiliserar helt nya skikt som bönder, torpare och daglönare. Vi kan i dagens mera blygsamma verklighet se hur VPK:s små väljarmässiga framgångar i arbetarklassen under senare år finns i de nya proletära bostadsområdena med dess hyresutplundring och ofullständiga miljö.

Socialdemokrater säger ofta i nedsättande ordalag att kommunistpartierna är missnöjespartier

som bedriver överbudspolitik. Vad gäller karakteristiken missnöjesparti så är det bara att säga, att självfallet förhåller det sig så. Det är när kapitalismen visar sin oduglighet i smått som i stort, som den objektiva förutsättningen för ett revolutionärt medvetande och en revolutionär politik kan uppstå. Begreppet överbudspolitik är krångligare. Som vi tidigare påpekat så finns i ideologier i allmänhet, och i den socialdemokratiska i synnerhet, ett självuppfyllande moment. Man hävdar att vissa krav är omöjliga, och sedan bekämpar man dem och visar på så sätt att de är omöjliga. Inom vissa gränser är den socialdemokratiska ”ombudsmannarealismen” en självuppfyllande realism. Vad som i en situation med ett splittrat arbetarkollektiv är överbud kan i en situation med ett sammansvetsat arbetarkollektiv mycket väl vara underbud. I den förra situationen men inte den senare, bekräftas den socialdemokratiska ideologin och kommunisterna framstår som realistiska. Men eftersom det är omöjligt att på förhand exakt bedöma när och var situationer uppstår som får arbetarna att fungera som kollektiv, så är överbudspolitik en nödvändighet.

Det här självuppfyllande momentet gynnar allmänt sett alltid den starkare, och i Sverige alltså socialdemokratin. Kopplas detta i och för sig dystra förhållande ihop med vad vi sagt om den ojämna utvecklingen ser man dock vissa ljuspunkter. Den ojämna utvecklingen möjliggör inbrytningar i socialdemokratiskt dominerade skikt, och det som nu sagts visar på möjligheten att behålla vad man erövrat. □